

У березні 1926 року при Окрархіві створено постійну експертну комісію, яка займалась розглядом справ на знищення. 1 листопада 1926 року історичний архів Одеського окрархіву було реорганізовано в Одеський крайовий історичний архів Центрального архівного управління УСРР. Циркуляром № 2725 від 10 грудня 1926 року ЦАУ УСРР зазначено, що основним завданням Одеського крайового архіву є формування наступних матеріалів: губернських установ та організацій, архівних фондів учбових округів, залізниць, судових палат тощо. ЦАУ УСРР пропонувало Одеському крайовому архіву, керуючись вищезазначеним циркуляром, приступити до складання списку фондів, які повинні увійти до складу Крайархіву.

Таким чином, можна дійти висновку, що у 20-ті роки ХХ століття архівна справа на Одещині формувалась шляхом проб та помилок. Разом з тим, відзначимо, що поступово формувалися основні підходи до концентрації документів Національного архівного фонду, які не значно відрізнялися від теперішніх. Основним завданням архіву було і залишається - формування довгострокової соціальної пам'яті суспільства.

¹ Державний архів Одеської області (ДАОО). - Ф. 100. Одеський Губархів. - Оп. 1. - Спр. 60. Накази за 1922 рік. - 25 арк.

² ДАОО. - Ф. 100. - Оп. 1. - Спр. 80. Листування Укрцентрархіву про діяльність Губархіву. - 159 арк.

³ ДАОО. - Ф. 100. - Оп. 1. - Спр. 87. Відомості вимоги за 1923 рік. - 49 арк.

⁴ ДАОО. - Ф. 100. - Оп. 1. - Спр. 113. Звіт про діяльність Губархіву. - 40 арк.

⁵ ДАОО. - Ф. 100. - Оп. 1. - Спр. 114. Звіти про діяльність інших Губархівів. - 80 арк.

Анатолій Хромов (Одеса, Україна)

СТВОРЕННЯ ФОНДУ КОРИСТУВАННЯ: ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У 2015 р. Державний архів Одеської області відзначає ювілейну 95-річну дату від часу свого утворення. За майже столітню історію архіву збереження документів зазнавало численних загроз через низку факторів небезпеки. Як відомо, Одеський архів найбільше втратив у роки II Світової війни. За приблизними підрахунками спеціалістів фонди архівів Одещини зазнали катастрофічних втрат обсягом 1 млн. справ, що становить половину наявних на той час документів¹. У сучасних умовах розвитку української державності, на жаль, зберігаються ризики втрати архівних документів. До найбільших факторів небезпеки для збереження українських архівів, на наш погляд, можемо віднести загрозу терористичних актів та зовнішньополітичної агресії, можливі катастрофічні руйнування будівель архівів старого фонду у наслідок стихійних лих, недотримання умов зберігання через недостатнє фінансування та людський фактор (пошкодження та викрадення документів відвідувачами та співробітниками). Варто сказати чесно, що більшість загроз є актуальними і для фондів Державного архіву Одеської області.

Як відомо, однією із ознак переходу людства від стадії первісності до цивілізації є поява писемності. Питання створення копій документів існує протягом усього історичного розвитку людських цивілізацій: дублювання, переписування, фотографування, копіювання різними системами, сканування, - це далеко не всі методи застосовані архівістами для того, щоб зберегти інформацію з важливих історичних джерел. Тривалий час в архівній справі домінуючою технологією створення копій документів для страхового фонду та фонду користування було аналогове фотографування (мікрофільмування). Розвиток інформаційного суспільства зробив невід'ємними атрибутами архівів комп'ютер, сканери, цифрові фотокамери. Відбувається поступовий перехід державних, комунальних, приватних архівних зібрань від мікрофільмування до оцифрування. Цьому передують декілька причин: швидкий доступ до інформації, розвиток і доступ до інформації через мережу Інтернет, легкість переміщення та копіювання інформації, підвищення якості копій.

Сама технологія цифрових зображень сягає своїм корінням ери зародження телебачення у 1950-х рр. Як більшість новаторських технологій, вона проходила стадії розвитку у комплексі з розвитком космічних програм, військово-промислового комплексу світових лідерів, передусім США, та пізніше приватних компаній. Особливо популярними ідеї створення цифрових фотокопій документів стають разом з появою у 1994 р. на ринках широкого споживання цифрових фотокамер. Технології у цій галузі розвиваються настільки швидко, що цей процес постійних змін розглядається як один із головних недоліків цифрового фотокопіювання. Мають місце численні випадки втрати цифрової інформації, проблеми доступу та коректної роботи з різними форматами та програмним забезпеченням. У той же час мікрофільми можуть зберігатися при належних умовах сотні років і залишаються основною технологією створення страхового фонду.

Реагуючи на нові виклики, Державна архівна служба України (на той час Державний комітет архівів України) у «Основних правилах роботи державних архівів України» (2004 р.) зафіксувала основні рекомендації щодо інформатизації архівної справи². Одним із перспективних етапів роботи українських архівних установ у галузі інформатизації було заявлено створення електронних копій для фонду користування³. У багатьох архівних установах нашої країни у 2004-2006 рр. виділялися кошти на купівлю книжних сканерів⁴, або відкриття проектів з оренди цифрових фотокамер. Приблизно в цей час роботи із створення сканованих копій та цифрових фотокопій документів для фонду користування розпочалися і у Державному архіві Одеської області.

Запити громадян і реальні потреби архівістів визначили основні напрями роботи зі створення фонду користування. У першу чергу це стосувалося копіювання описів, картотек та інших показників, для зручності роботи та можливості одночасного перегляду співробітниками та дослідниками. Також на тлі зростання зацікавленості громадян минулим власних родин та активізації генеалогічних пошуків, для забезпечення задовільного фізичного стану документів, які страждали від активного використання співробітниками та видачі до читальної зали, було вирішено створити фонд користування на архівні справи які містять подібну інформацію.

Одними з перших цифрових фотокопій (майже 66 тис. знімків) були створені на листи перепису населення 1897 р. - відомості по Одеському градоначальству (описи № 8, 9, 10 фонду №2 «Канцелярія Одеського градоначальника»). Всього по градоначальству було заповнено 78581 лист на 403 815 жителів Одеси та передмість⁵. Отже, з урахуванням фото обкладинок, зворотів і т.д. відвідувачі архіву можуть використати фонд цифрових фотокопій унікальної бази статистичних відомостей про приблизно 80-85 % населення Одеського градоначальства кінця XIX ст.

Наступним комплексом документів, на які працівники Державного архіву Одеської області почали створювати копії для фонду користування, став фонд №37 «Херсонська духовна консисторія». Цифрові фотокопії метричних книг (127794 кадри, 133 справи із опису №2 - завершено, та справи по № 1100 з опису №3) є цінним джерелом генеалогічних пошуків і користуються стабільно високою популярністю серед відвідувачів архіву.

Одночасно силами архівістів створювалися копії описів фондів Держархіву на планшетних сканерах. Але досвід створення цифрових фотокопій та роботи із ними у читальному залі підтвердили чисельні переваги цифрових фотокопій над сканованими: висока чіткість чорно-білих фотокопій формату tiff, менший об'єм файлів, значно вища швидкість створення копій. За декілька років було створено цифрові фотокопії усіх описів (фонди дорадянського періоду, фонди радянських установ і організацій та часів незалежності та фонди колишнього партійного архіву Одеських обкомів ЛКСМУ та КПУ).

Насправді, створення цифрових фотокопій для фонду користування є важливим, але лише першим кроком у справі інформатизації роботи архіву. Електронні файли записувалися по мірі створення на носіях: зовнішні жорсткі диски обсягом від 150 Гб до 2 Тб. Саме ці диски і вносяться у подальшому в опис фонду користування як окремі одиниці обліку. На кожен одиницю обліку створюється показник із зазначенням номерів фондів, описів та справ, які було оцифровано. Також у показнику до одиниць обліку зазначають кількість кадрів та формат цифрової копії.

Не менш важливим є створення умов для ефективного використання цих документів. Це завдання у Державному архіві Одеської області реалізується шляхом розміщення електронних матеріалів на сервері архіву для роботи співробітників та відвідувачів читального залу та завантаження описів та науково-довідкового апарату на веб-сторінці у мережі Інтернет.

Робота одеських архівістів у справі створення значних обсягів, як для регіональних архівів, цифрових фотокопій для фонду користування виявила низку проблем, вирішення яких необхідне для ефективного використання плодів цього інноваційного напрямку роботи.

Перша проблема - це забезпечення системи надійного обліку копійованих справ, копій та одиниць зберігання (носіїв копій). У додатках до «Правил роботи архівних установ України - 2013» відсутня форма опису фонду користування. На нашу думку, зразком для вироблення форм документів обліку фонду користування може слугувати затверджений формат опису страхового фонду та книги обліку надходжень страхового фонду⁶.

Друга проблема - це уніфікація форматів електронних документів та цифрових фотокопій. Через багаторічну тривалість процесу створення фонду користування у Державному архіві Одеської області на різних пристроях та адаптацію копій шляхом конвертації форматів до різних потреб, оригінальні цифрові фотокопії найвищої якості та об'єму зберігаються на носіях у форматі tiff; копії для завантаження на архівний сервер для роботи відвідувачів та співробітників через брак вільного місця конвертовані у формат jpg, електронні копії на веб-сторінці, через ще більший брак вільного місця, представлені у форматах djvu та pdf. На цей недолік, поряд із позитивними відгуками, вказали деякі дослідники⁷.

На жаль, Державний архів Одеської області як і більшість, хто включився у процес оцифрування документів, не уникнув випадків втрати інформації через механічні пошкодження носіїв та збої програм. Багато в чому це пов'язано з недостатнім рівнем матеріально-технічного забезпечення архіву і відсутністю чіткого плану створення фонду користування. Зважаючи на недостатній рівень фінансування, архів не здатен виконати всі пункти «Положення про умови зберігання електронних документів» (2014 р.)⁸.

Зокрема, сервер архіву знаходиться у кондиціонованому приміщенні, але не проводилось вимірювання, чи система кондиціонування перевищує сумарне тепловиділення всього устаткування і систем, розташованих у цих приміщеннях. У процесі зберігання документів в електронній формі здійснюється регулярний контроль за станом носіїв, на яких зберігається їхня документна інформація, але в ручному режимі, без допомоги спеціальних моніторингових програм.

Виконується і вимога виявлення фізичних дефектів на поверхні носіїв інформації, на яких зберігається документна інформація, або несправностей чи помилок у їх роботі. Такі носії інформації підлягають негайній заміні, а документна інформація в електронній формі - перенесенню на інші носії інформації.

¹ Білоусова Л.Г. Екскурс в історію архівної справи // Архіви Одещини. 1920-2005 (Серія: «Праці Державного архіву Одеської області», Т. XIV). - Одеса, 2005. - С. 18-24.

² Основні правила роботи державних архівів України / Державний комітет архівів України. - К., 2004. - С. 223-228.

³ Там само. - С. 224.

⁴ Шишолок І.В. Создание фонда пользования на электронных носителях (Государственный архив Донецкой области). - Режим доступа: <http://dn.archives.gov.ua/articles/stat22.htm>

⁵ Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / Под. ред. Н.А.Тройницкого. - Т. 47. - Одесса, 1903. - С. IV.

⁶ Правила роботи архівних установ України / М-во юстиції України, Держ. Архів. Служба України, Укр. наук.-дослід. ін.-т архів. справи та документознавства; упор. Л.А.Кисельова, Ю.А.Прилепішева, Т.П.Прись, С.В.Сельченкова; за заг. ред. Н.М.Христової. - К., 2013. - С. 127-130.

⁷ Тюрменко І.І. Політика цифрового зберігання документів в державних обласних архівних установах Півдня України // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри / Ред. М.І.Михайлуца. - Одеса: ОНУ, 2015. - С. 381-385.

⁸ Положення про умови зберігання архівних документів, 2014. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0250-15>